

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

ЩИГЛО ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 81.373.611: 811.112.2

**СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВНИХ ОСНОВ
З КАТЕГОРІАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ АКТИВНОГО РУХУ
В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Харків – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі німецької філології Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Іщенко Ніна Григорівна,
професор кафедри теорії, практики
і перекладу англійської мови
Національного технічного університету
України “КПІ”

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Зацний Юрій Антонович,
завідувач кафедри теорії та практики
перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

кандидат філологічних наук, доцент
Ягупова Лариса Миколаївна,
доцент кафедри германської філології
Донецького національного університету

Захист відбудеться 18 червня 2009 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.16 Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, Харків, пл. Свободи, 4, ауд. 7-75.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розісланий 15 травня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Солощук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація, присвячена дослідженню словотвірного потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові, виконана у руслі ономасіологічного, семасіологічного та структурного підходів до вивчення словотвірних, семантичних та валентнісних властивостей похідних слів. Використання зазначених підходів властиве сучасним розвідкам зі словотвору, орієнтованим на осмислення динаміки механізму утворення нових слів на основі вже наявних у системі мови (В.В. Грещук, О.С. Кубрякова, С.О. Соколова).

Упродовж часу ключова роль у систематизації, інтерпретації і класифікації похідних відводилась словотворчому форманту. Чисельні роботи у сфері словотвору сучасної німецької мови в основному спрямовані на вивчення номінативних можливостей афіксації, словотвірної семантики, функціонування окремих словотвірних моделей (Н.Г. Іщенко, Г.Ф. Новак, А.І. Норанович, Т.О. Сілаєва, W. Fleischer, R. Hinderling, I. Kühnhold, J. Schröder). У сучасному словотворі намітився основоцентричний напрям дослідження, у межах якого вихідну позицію займає твірна основа слова, її потенційна здатність поєднуватися з певним набором словотворчих формантів, сприяючи словотвірному потенціалу твірних основ і словотворчих формантів.

Звернення до аналізу дієслів руху є актуальним: по-перше, це онтологічно значущий пласт лексичного складу мови (D. Viehweger); по-друге, йому властиві характеристики високоорганізованої системи (М.П. Кочерган); по-третє, з рухом безпосередньо пов'язаний розвиток суспільства, еволюція мови і саме життя людини; нарешті, він неодноразово був об'єктом досліджень у працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Дієслова руху вивчались з погляду семантичних (Р. Векімейстер, П.Ф. Монахов, L.M. Eichinger) та синтагматичних властивостей (В.М. Зінченко, В.М. Пітінов, Н. Diersch); у типолого-зіставному плані (В.В. Морозов, Y. Cheng); фрагментарно досліджувались їх словотвірні особливості (П.Ф. Монахов, I.B. Швед, L.M. Eichinger). Дієслова з категоріальним значенням активного руху входять до макросистеми домінантних дієслів руху, репрезентують ситуації, де носіями активного поступального руху є живі істоти, які переміщуються за допомогою природних і технічних засобів (Ю.Є. Кийко, Н. Diersch).

Вивчення словотвірної спроможності зазначених одиниць сприяє виявленню здатності основ дієслів з категоріальним значенням активного руху мотивувати утворення нових словотвірних структур та відображати динаміку словотворчого процесу, розширювати і збагачувати словниковий склад сучасної німецької мови. Проте, словотвірний потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові ще не був предметом спеціального лінгвістичного дослідження.

Актуальність роботи визначається її спрямованістю на вивчення процесів словотворення з

опорою на функціональне навантаження твірних основ слів у механізмі деривації на засадах основоцентричної дериватології. Відсутність лінгвістичних розвідок словотвірної спроможності твірних основ важливих для німецької мови дієслів з категоріальним значенням активного руху стимулює необхідність вивчення їх словотвірних, семантичних та комбінаторних властивостей для творення нових похідних одиниць, парадигматичні відношення між якими розглядаються у відповідних словотвірних угрупованнях (словотвірних парах, словотвірних парадигмах, словотвірних гніздах).

Зв'язок роботи з науковими темами. Роботу виконано в межах наукової теми “Взаємодія мовних рівнів у системі мови і мовлення: семантико-когнітивний та функціонально-прагматичний аспекти”, що розробляється на кафедрі німецької філології (тема кафедри затверджена вченою радою Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 2 від 30 вересня 2004 року). Проблематика дисертації вписується у коло питань, досліджуваних у межах держбюджетної наукової теми Міністерства освіти і науки України № 0103V003178 “Когнітивний й комунікативний аспекти дослідження мовних одиниць: мова, текст, дискурс” (тема затверджена Вченою радою КНЛУ, протокол № 6 від 31 січня 2005 року).

Метою дисертаційного дослідження є визначення словотвірного потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху, виявлення їх валентнісних, словотвірних, мотиваційних та семантичних властивостей, встановлення парадигматичних відношень у межах таких словотвірних угруповань як словотвірна пара, словотвірна парадигма та словотвірне гніздо.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання конкретних **завдань**:

- розкрити сутність словотвірного потенціалу дієслівних основ в аспекті мовної номінації за основоцентричним напрямом;
- висвітлити основні критерії виокремлення основ дієслів з категоріальним значенням активного руху;
- виявити особливості префіксального словотвору дієслів з категоріальним значенням активного руху, їх твірні основи і словотворчі афікси;
- з'ясувати морфологічні, словотвірні та семантичні чинники впливу на словотвірну спроможність дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху;
- простежити вплив формально-морфологічної та семантичної валентності словотворчих складових похідних дієслів з категоріальним значенням активного руху на їх словотвірну спроможність;
- описати словотвірні угруповання, що містять вихідні дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху, їх взаємозв'язки;
- охарактеризувати парадигматичні відношення віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху усередині словотвірного гнізда.

Об'єктом дослідження є дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові.

Предметом вивчення є словотвірні, мотиваційні, семантичні та валентнісні чинники, що сприяють словотвірному потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові.

Матеріалом дослідження слугували 1725 афіксальних віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху сучасної німецької мови, які були отримані методом суцільної вибірки з сучасних німецькомовних лексикографічних джерел (обсягом 11452 сторінки).

Методологічним підґрунтям дослідження є одне із основних положень сучасної лінгвістичної науки про подвійну функцію мови – як засобу комунікації і засобу номінації. У ході дослідження використовувалася комплексна методика, основою якої є системно-функціональний і ономасіологічний підходи.

Комплексний характер роботи зумовлює використання таких **методів** та **приймів** дослідження: аналіз за безпосередніми складниками (для дослідження словотвірної структури основ, виявлення морфологічних, семантичних та граматичних класів твірних основ, з'ясування структурних і семантичних відношень між словотворчими компонентами; валентнісного аналізу, який визначає потенціал твірної основи і словотворчого компонента в породженні похідних одиниць шляхом формальної та семантичної комбінаторики); компонентний аналіз (для виявлення спільних і диференційних сем як основи парадигматичних відношень); а також елементи кількісного аналізу (для визначення словотвірної активності твірних основ і продуктивності словотвірних моделей, за якими вони утворені).

Наукова новизна отриманих результатів і висновків роботи полягає у тому, що в ній *уперше*:

- виявлено словотвірний потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові на основі сукупності словотвірних, валентнісних та семантичних чинників;
- описано словотвірні, валентнісні та семантичні чинники, що сприяють словотвірному потенціалу основ дієслів з погляду їх словотвірної потенції і словотвірної активності;
- встановлено основні критерії (морфологічні, словотвірні та семантичні) виокремлення твірних основ дієслів з категоріальним значенням активного руху;
- з'ясовано парадигматичні відношення віддієслівних похідних у межах словотвірного гнізда з основою-вершиною на позначення активного руху.

У роботі також *уточнено*: морфологічні та семантичні характеристики класу дієслів на позначення активного руху; визначення словотвірних угруповань: словотвірна пара, словотвірна

парадигма, словотвірне гніздо; сутність формально-морфологічної та семантичної валентності і словотвірного значення.

Наукова новизна отриманих результатів узагальнена у **положеннях, що виносяться на захист:**

1. Словотвірний потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху зумовлений морфологічною, семантичною і словотвірною мотивацією в процесі утворення нових похідних номінативних одиниць для динамічного розвитку словникового складу сучасної німецької мови.

2. Префіксальний спосіб словотвору дієслів з категоріальним значенням активного руху відзначений наявністю двох компонентів: структурного та семантичного. Структурний компонент представлений префіксами, напівпрефіксами та частотними компонентами, а семантичний компонент репрезентується семантикою мотивуючого дієслова з категоріальним значенням активного руху і семантикою префіксального форманта.

3. Основними критеріями виокремлення основ дієслів з категоріальним значенням активного руху є їх морфологічні та семантичні ознаки. За морфологічними ознаками твірні основи дієслів на позначення активного руху поділяються на іменні (субстантивні, ад'єктивні) та дієслівні. За семантичними ознаками твірні основи дієслів на позначення активного руху об'єднуються в семантичні класи.

4. Дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху проявляють активну словотвірну валентність. Визначено відповідні афікси, від яких утворена множинність словотвірних структур і сформовані словотвірні моделі похідних слів. Відповідно до формально-морфологічної валентності продуктивними при творенні похідних основ з категоріальним значенням активного руху є словотвірні моделі з напівпрефіксами та частотними компонентами. Відповідно до семантичної валентності виявлено, що значення префіксів семантично узгоджене зі значеннями твірних основ певних семантичних груп.

5. Словотвірний потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху забезпечений сукупністю чинників: словотвірних (словотвірна структура похідних дієслів, лексико-граматичне значення твірних основ, висока словотвірна потенція дієслівних основ, низька – іменникових та прикметникових); семантичних (обсяг семантичної структури мотивуючого слова: висока словотвірна потенція немотивованих слів, низька – мотивованих); валентнісних (вибіркова здатність основи і словотворчого форманта).

6. Словотвірне віддієслівне гніздо з категоріальним значенням активного руху характеризується парадигматичними відношеннями між твірними та похідними словами, які зумовлюються структурними і семантичними особливостями основ. Найпоширенішим типом

парадигмантичних відношень є синонімічні відношення, що ґрунтуються на спільних та відмінних формально-семантичних компонентах.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження визначається тим, що його положення і висновки є певним внеском у загальну теорію словотвору, теорію номінативної деривації, словотвірної семантики та теорії валентності сучасної німецької мови. Виявлення словотвірного потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху на основі сукупності валентнісних, словотвірних та семантичних чинників сприяє подальшому розв'язанню проблем словотвірної деривації. Встановлення словотвірної спроможності дієслівних основ на позначення активного руху поглиблює знання про зв'язки словотвору, семантики і валентності.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у викладанні таких курсів: лексикологія сучасної німецької мови (розділи “Словотвір”, “Слово, його структура та мотивація”, “Розвиток лексичної системи мови”, “Лексикографія як базис і результат лексикологічного дослідження”), практика перекладу (розділ “Лексичні проблеми перекладу”), а також на практичних заняттях з німецької мови. Висновки й положення дисертації сприяють розробці спецкурсів з проблем словотвірної семантики та валентності і можуть бути використані в лексикографічній практиці та науково-дослідницькій роботі студентів та аспірантів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася на наукових конференціях різних рівнів репрезентації: на *міжнародних*: “Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи”, присвяченій 40-річчю Тернопільського державного економічного університету (Тернопіль, 2006); “Мова і культура” (Київ, 2006); “Актуальні проблеми германської філології”, присвяченій 70-річчю від дня народження доктора філологічних наук професора В.В. Левицького (Чернівці, 2008); на *міжвузівських*: “Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур” (Донецьк, 2008); “Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій” (Київ, 2008); “60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє” (Київ, 2006).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у семи одноосібних статтях автора, з них шість опубліковано у фахових виданнях ВАК України (4,88 др. арк.), та п'яти тезах виступів на наукових конференціях (1,34 др. арк.). Загальний обсяг публікацій – 6,22 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційне дослідження загальним обсягом 233 сторінки (основний текст дисертації – 174 сторінки) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (273 позиції, у тому числі

іноземними мовами – 83 позиції і 14 позицій лексикографічних джерел). Дисертація містить 4 рисунки і 5 таблиць, а також 10 додатків.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначається мета та конкретні завдання роботи, з'ясовується об'єкт, предмет, методи і матеріал дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі** висвітлюються основні критерії виокремлення дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху, аналізуються особливості твірних основ як словотворчої бази для творення похідних слів різних частин мови, здійснюється характеристика семантичної структури словотворчих формантів, описується загальна методика і методи дослідження, що використовуються в роботі.

У **другому розділі** розглядається сутність словотвірної валентності, її типи, роль у подальших процесах словотворення, визначаються словотвірні потенції твірних основ з категоріальним значенням активного руху та з'ясовуються напрямки їх реалізацій, характеризуються словотвірні та семантичні моделі віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху.

У **третьому розділі** описуються такі парадигматичні угруповання віддієслівних похідних, як словотвірна пара, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо; встановлюються словотвірні, мотиваційні, семантичні, синонімічні відношення між основами-вершинами та похідними основами усередині словотвірного гнізда.

У **загальних висновках** підсумовуються теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження та окреслюються перспективи подальших наукових розвідок з обраної проблематики.

У **додатках** містяться схеми словотвірних гнізд з основами-вершинами ядерних дієслів з категоріальним значенням активного руху сучасної німецької мови.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1. “Теоретичні засади дослідження дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові”. У сучасній німецькій мові існує прадавній семантичний клас дієслів на позначення різних способів переміщення у просторі. У зазначений клас, представлений в нашій роботі дієсловами руху, включені дієслова односпрямованого і різноспрямованого, активного та пасивного руху. Ця своєрідна парність є характерною рисою відзначених дієслів. Дієслова різноспрямованого руху є похідними від

односпрямованого, характеризуються більшою формальною складністю основ і меншою функціональною активністю.

Загальний підхід до дослідження словотвірного потенціалу твірних основ дієслів на позначення активного руху ґрунтується на взаємозв'язках і взаємозумовленості семантичних і структурних ознак як нерозривної єдності форми і змісту.

За основну одиницю словотвірного аналізу в нашій роботі ми приймаємо основу твірного слова, що визначається як **твірна (мотивуюча) основа**, від якої утворюються нові слова. Вона виступає обов'язковим конститuentом словотвірної структури, її лексико-семантичним ядром у процесі творення похідних слів (Н.Г. Іщенко, В.Г. Костенко, І.М. Сологор).

З точки зору семантики основи дієслів з категоріальним значенням активного руху об'єднуються в один семантичний клас, який, у свою чергу, підрозділяється на ряд семантичних типів. Під **семантичним типом** твірних основ дієслів ми розуміємо основи, об'єднані в одну семантичну групу спільною для них семою, тобто семою активного руху.

Дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху представлені семантичними типами, що позначають: **напрямок руху** з такими компонентами, як “кінцева точка руху” – *kommen*, “початкова точка руху” – *fliehen*, “вертикальний напрямок” – *steigen*, *klettern*, “горизонтальний напрямок” – *gehen*, *kommen*, “інтенсивна спрямованість руху” – *sich drängen*, *dringen*; “рух, що супроводжується небезпекою переслідування”: *fliehen*, *flüchten*, **спосіб руху**, що відображує чисельність способів руху, які існують в об'єктивній дійсності: “рухатися за допомогою транспортного засобу” – *fahren*, *reiten*, “рухатися, не відриваючись від поверхні” – *gleiten*, *kriechen*, “рухатися, відриваючись від поверхні всім тілом” – *springen*, “пересуватися круговими рухами” – *rollen*, “рух у повітряному просторі за допомогою крил” – *fliegen*, “рух у водному середовищі за допомогою рук і ніг та за допомогою плавників” – *schwimmen*, “рух, що супроводжується звуковим ефектом, як внаслідок процесу дихання, так і самого процесу ходіння” – *keuchen*, *poltern*, “хаотичний рух” – *toben*, *stieben*, “упорядкований рух” – *schreiten*, “інтенсивний рух” – *sich drängen*, *dringen*, *schlüpfen*, “обмежений рух” – *treten*; **швидкість руху** з такими підгрупами як “швидкий рух” – *eilen*, *rennen*, *schlüpfen*, “повільний рух” – *schleichen*, *sich ziehen*; **цільову зумовленість руху**: “рухатися з метою відпочинку” – *spazieren*, *schlendern*, *bummeln*, “рухатися вільно з пізнавальною метою” – *wandern*.

Префіксальний спосіб є одним з продуктивних способів творення похідних основ з категоріальним значенням активного руху. До системи префіксальних словотворчих засобів цих похідних одиниць належать: префікси (*be-*, *ent-*, *er-*, *ver-*); напівпрефікси: частково десемантизовані (*ab-*, *an-*, *auf-*, *aus-*, *ein-*, *entgegen-*, *entlang-*, *gegenüber-*, *los-*, *mit-*, *nach-*, *vor-*,

zu-); нестійкі, залежні від наголосу (*durch-, hinter-, über-, um-, unter-*). Одними із префіксальних словотворчих засобів є частотні компоненти, які за структурою є: простими (*empor-, fort-, frei-, her-, hin-, weg-, weiter-, wieder-, zurück-, zusammen-*), складними (*aneinander-, dahin-, vorüber-, vorwärts-, wiederab-, zurecht-, zurück-*); за частиномовною належністю – складними прислівниками (*auseinander-, daher-, zueinander-*) та прикметниками (*fehl-, fest-, irre-, rund-, schwarz-*), що за семантикою співвідносяться з повнозначними словами. Однак у процесі вживання у структурі похідного слова вони десемантизуються, набуваючи серійного характеру. Усім зазначеним словотворчим засобам притаманна модифікаційна, рідше – мутаційна функції для передачі різноманітних відтінків лексичних і словотвірних значень похідних дієслів.

Дослідження дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху та співвідносних з ними похідних основ здійснюється у синхронії шляхом поєднання словотвірного аналізу та синтезу. **Словотвірному аналізу** підлягають похідні слова з непохідною і похідною основами, утворені морфологічним способом. Завдяки словотвірному аналізу встановлюється твірна база, визначаються формальні та семантичні відношення твірної і похідної основ, словотвірні типи і словотвірні моделі слів. **Словотвірний синтез** розглядається як конструювання віддієслівних похідних за певними семантичними параметрами, за певними структурними схемами, які базуються на наявних у мові словотвірних ресурсах (І.Г. Милославський). У результаті словотвірного синтезу встановлюється словотвірний потенціал основ дієслів та співвідносних з ними за структурою та семантикою похідних основ, виявляються напрями реалізації їх словотворчих функцій. **Словотвірний потенціал**, відповідно, визначається як здатність основи слова бути твірною для породження нових семантично та структурно залежних від неї слів та зумовлюється частиномовним номінативним статусом слова, його семантичними особливостями й ступенями похідності. Ключовою системною ознакою словотвірного потенціалу є творення нових слів за словотвірними моделями, між якими і всередині яких існують певні відношення похідності. Основними складовими словотвірного потенціалу є словотвірна валентність та словотвірна активність твірних основ.

Словотвірну валентність ми трактуємо як умови або системні закономірності лексичного наповнення словотвірних моделей, закономірності поєднання мовних елементів у внутрішній синтагмі, тобто на рівні словотвірних конститuentів похідного або складного слова (Н.Г. Іщенко, В.І. Каравашкін, М.Д. Степанова). На основі валентнісних характеристик твірних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові формуються моделі утворення їх похідних основ, здійснюється відбір таких словотворчих

засобів, які не суперечать структурним, граматичним, семантичним і морфологічним властивостям цих твірних основ.

Словотвірний потенціал тісно пов'язаний з поняттям **словотвірної активності** твірних основ і афіксів. У нашому дослідженні словотвірна активність твірних основ знаходиться у прямій залежності від ступеню реалізації основою її словотвірних можливостей, що візуально закріплені й зареєстровані у словниках похідних слів.

Розділ 2. “Словотвірна валентність дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові”. Словотвірна валентність є одним із визначальних чинників впливу на словотвірний потенціал основ дієслів з категоріальним значенням активного руху. Вона розглядається у двох аспектах: формально-морфологічному та семантичному.

Формально-морфологічна валентність трактується нами як здатність певних словотворчих формантів поєднуватися з твірними основами певної словотвірної структури одного й того ж лексико-граматичного класу, в нашому випадку класу дієслів. Дослідження формально-морфологічної валентності непохідних твірних основ дієслів з категоріальним значенням активного руху сприяло встановленню їхньої словотвірної активності щодо препозитивних словотворчих формантів. У процесі породження похідних основ дієслів з категоріальним значенням активного руху непохідні твірні основи виявляють: 1) низьку активність щодо дієслівних префіксів *be-*, *er-*, *ent-*, *ver-*, *zer-*, наприклад: *gehen* ← *be-* + *gehen* (*іти, ходити* – *обходити (що-небудь), ходити (де-небудь)*), *springen* ← *ent-* + *springen* (*стрибати* – *втікати (від кого-небудь, звідки-небудь)*); 2) низьку активність щодо нестійких напівпрефіксів *durch-*, *hinter-*, *über-*, *unter-*, *im-*, *voll-*, *wider-* (відокремлюваність і невідокремлюваність яких залежить від словесного наголосу у певному контексті), наприклад: *rasen* ← *'durch-* + *rasen* (*мчати* – *промчати, пролетіти*), *rasen* ← *durch-* + *'rasen* (*мчати* – *промчати, пролетіти (по чому-небудь)*); 3) середню активність щодо частотних компонентів *empor-*, *hinaus-*, *umher-* та інших; 4) високу активність щодо завжди відокремлюваних *ab-*, *ein-*, *nach-* тощо, наприклад: *kommen* ← *an-* + *kommen* (*приходити* – *прибувати, приходити, приїжджати*).

Особливості словотвірної структури знаходять своє відображення у словотвірних префіксальних моделях: у малопродуктивній – $\text{PräF} + \text{LV}^0 \rightarrow \text{LV}^{\text{präF}}$ (префікс + твірна основа кореневого дієслова); у середньодуктивній – $\text{KhFR} + \text{LV}^0 \rightarrow \text{LV}^{\text{KhF}}$ (частотний компонент + твірна основа кореневого дієслова); у високопродуктивній – $\text{HhpräF} + \text{LV}^0 \rightarrow \text{LV}^{\text{präF}}$ (напівпрефікс + твірна основа кореневого дієслова). Непохідні основи дієслів з категоріальним значенням активного руху реалізують свої словотвірні потенції у поодиноких

віддієслівних іменниках на позначення опредметненої дії, утворених внаслідок конверсії: *gehen* – *m Gang* (*ходити* – *ходьба*), *laufen* – *m Lauf* (*бігати* – *біг*), а також з суфіксом *-erei* зі словотвірним значенням безперервної, тривалої або повторюваної дії: *laufen* → *f Lauferei* (*бігати* – *біганина*). Не виявляють значної активності непохідні основи дієслів і у породженні похідних основ іменників на позначення особи (діяча) з суфіксом *-er* зі словотвірним значенням виконавця руху: *gehen* → *m Geher* (*йти*, *ходити* – *ходок*). Непохідні основи дієслів з категоріальним значенням активного руху характеризуються пасивністю в утворенні похідних основ віддієслівних прикметників. Поодинокими є утворення з суфіксами *-ig*, *-bar*, які не відзначаються активністю у подальшому словотворенні. Похідні основи дієслів, що співвідносяться за структурою і семантикою з твірними основами префіксальних дієслів кореневої структури з категоріальним значенням активного руху реалізують свої словотвірні потенції у конверсивних моделях зі словотвірним значенням процесу руху: *abfliegen* → *m Abflug* (*відлітати*, *вилітати* – *відліт* (*птахів*); *виліт*, *відправлення* (*літака*); місця дії (рідко): *durchgehen* → *m Durchgang* (*проходити* (*через що-небудь*) – *прохід*, *проліт* (*місце*); *коридор* (*вагону*)).

Вибірковість конститuentів у моделі не вичерпується формальними і генетичними особливостями основ. Питання утворення віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху тісно пов'язане з питанням семантичної валентності. Під **семантичною валентністю основ** ми розуміємо семантичні закономірності комбінаторики твірної основи класу дієслів зі словотвірними формантами, що визначаються семантичним узгодженням смислових структур твірної основи з афіксом. Утворення від основ дієслів за допомогою префіксальних словотвірних формантів відзначається відносною самостійністю їх семантики, оскільки семантика похідних складається із семантики твірних основ, семантики префіксів і додаткових смислових відтінків, що виникають у процесі комбінаторики.

Словотвірна валентність основи слова як потенція і як реалізація закріплюється у “готових” лексичних одиницях, що дозволяє виокремити семантичні моделі віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові. Семантичну модель ми трактуємо як схему, яка відповідає структурно-семантичній моделі та реалізує семантику складових конститuentів словотвірної структури – семантику твірного слова і семантику словотвірчого форманта для визначення семантики похідного слова. У сфері префіксальних дієслів з категоріальним значенням активного руху було виокремлено 15 семантичних моделей з просторовим значенням, що маркуються власним, характерним для них набором словотвірних афіксів й диференціюються стосовно один одного своєю індивідуальною семантикою: 1) віддалення від початкової точки руху (*abfliegen*, *entgleiten*);

2) наближення до кінцевої точки руху (*ankriechen, beikommen, zuspringen*); 3) рух з одного місця на інше (*überfliegen, überklettern*); 4) рух навпроти/ назустріч (*entgegeneilen, entgegenlaufen, gegenübertreten*); 5) рух уздовж (*entlangschwimmen, entlanggehen, entlangkriechen*); 6) слідування за ким-небудь/чим-небудь (*nachfolgen, nacheilen*); 7) рух вперед (*vorrennen, vorangehen, voranschreiten*); 8) рух униз (*abspringen, abtreten*); 9) рух угору (*aufklettern, aufspringen, aufschwimmen*); 10) рух всередину (*einfahren in..., einfliegen, eintreten*); 11) рух назовні (*auslaufen, ausgehen, ausspringen*); 12) рух крізь об'єкт (*durchkriechen*); 13) рух навколо об'єкта (*umschwimmen, umfliegen, umtreten*); 14) рух під об'єкт (*unterziehen, unterfliegen, unterkriechen*); 15) охоплення дією певної поверхні (*befliegen, begehen*).

Розділ 3. “Парадигматичні відношення віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові”. Найбільш перспективним об'єднанням віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові, що репрезентує їх словотвірний потенціал, є **словотвірне гніздо** – група спільнокореневих слів, об'єднаних відношеннями словотвірної похідності зі спільним інваріантом значення, властивим основі-вершині гнізда як мотивуючій основі стосовно інших членів гнізда. Спільнокореневі дієслова на позначення активного руху представлені у словотвірних гніздах словотвірними парами та словотвірними парадигмами. Мінімальною одиницею словотвірного гнізда з категоріальним значенням активного руху є **словотвірна пара** слів: твірне та його похідне, які пов'язані між собою формально й семантично. ЦентRALною, визначальною ланкою словотвірної пари є похідне слово, а не твірне, оскільки саме похідне слово “шукає” своє твірне, а не навпаки, наприклад, *kriechen* ← *ankriechen* (*повзати – приповзати*), *schwimmen* ← *entlangschwimmen* (*пливти – пливти уздовж чого-небудь*). Комплексною системоутворювальною одиницею, що найбільш яскраво відображає словотвірний потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху, є словотвірна парадигма, тобто ряди похідних слів, об'єднаних у систему за класами позначуваних ними референтів. У словотвірній парадигмі на передній план висувається референтна співвіднесеність похідних слів, однак способом і засобам словотворення надається другорядне значення. Словотвірну парадигму мають усі слова словотвірного гнізда, які беруть участь у словотворенні і виступають як твірні. У гнізді стільки словотвірних парадигм, скільки твірних слів.

Типовою для дієслів з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові є тризонна субстантивно-ад'єктивно-вербальна словотвірна парадигма з такими семантичними позиціями: в субстантивній зоні: “виконавець руху” – *m Läufer, m Springer*, “предмет, названий твірною основою” – *m Zieher*, “особа за видом діяльності” – *m Flieger, m*

Kletterer, *m Turner*, “місце руху” – *m Ausgang*, *m Durchgang*, “опредметнений рух” – *m Gang*, *n Schwimmen*, *f Fliegerei*; у вербальній зоні: “просторова модифікація дії” – *ankommen*, *durchkriechen*, *umlaufen*, квантитативна модифікація дії – *abjagen*; в ад’єктивній зоні: “наділений ознакою, названий твірною основою” – *humpelig*, *strampelig*, “придатний до чого-небудь” – *gangbar*, *fahrbar*.

Важливим параметром, за яким виявляється якісний і кількісний словотвірний потенціал вихідних дієслів з категоріальним значенням активного руху є глибина словотвірного гнізда. Остання залежить від ступенів похідності, які є послідовно розташованими рядами слів, утворених за допомогою афіксів (з нульовим також) від твірної основи. Глибина словотвірного гнізда на різних ступенях похідності неоднакова: основний масив похідних слів у словотвірних гніздах припадає на I – II ступені. Найчисельнішим виявляється I ступінь словотворення дієслів з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові. Інвентар словотворчих засобів, що слугує для творення похідних одиниць з категоріальним значенням активного руху на першому ступені словотворення характеризується найбільшим розмаїттям. В утворенні дієслів беруть участь префікси: *er-*, *ver-* *zer-*, напівпрефікси: *ab-*, *an-*, *aus-*, *durch-*, *um-* та інші, а також частотні компоненти: *auseinander-*, *dazwischen-*, *empor-* та інші.

На першому ступені похідності (вихідною є непохідна основа) утворюються афіксальні віддієслівні іменники (*m Flieger*, *m Gang*), прикметники (*fahrbar*, *humpelig*), дієслова (*umgehen*, *entkommen*). За конверсією на першому ступені утворюються іменники майже від усіх дієслівних основ, крім *ras-*, *keu-*, *wetz-*, *hink-*, *dring-*, *spaz-*, *spreng-*, *tob-*, *stramp-*. Поодинокими є суфіксальні іменники, що утворюються за допомогою суфіксів *-e*, *-er*, *-ling*, *-t*, *-ung*. Прикметники утворюються, переважно, за допомогою продуктивного суфікса *-ig* (*eilig*) та внаслідок ад’єктивації дієприкметника теперішнього часу (*fliehend*, *gleitend*). Другий ступінь похідності представлений іменниками, прикметниками, дієсловами. Прикметники утворюються суфіксальним способом від абстрактних імен, що виражають процес руху (*gänglich*, *gangbar*). Префіксальні основи дієслів відзначаються активністю у подальшому творенні іменників шляхом конверсії (*m Aufgang*, *m Hinflug*). На другому ступені похідності частотністю відзначаються утворення дієслів з подвійною префіксацією (*umherfahren*, *vorbeigehen*). Для наступних ступенів словотворення характерне поступове зниження словотвірної активності як твірних основ дієслів з категоріальним значенням активного руху, так і їх словотворчих формантів. На третьому ступені похідності зустрічаються поодинокі утворення іменників та прикметників, які втратили семантичний зв’язок з твірною основою і не виражають категоріальне значення активного руху, на

четвертому ступені похідності словотворчий процес, пов'язаний з творенням віддієслівних похідних на позначення активного руху, завершується.

Словотвірне гніздо з категоріальним значенням активного руху має чітко визначену будову, і кожний його елемент (слово) займає в ньому місце, яке передбачається мовною системою і закріплено нормою. Структура словотвірного гнізда ґрунтується на принципі ієрархії, тобто послідовного підпорядкування одних одиниць іншим. Компоненти словотвірного гнізда семантично і структурно залежать один від одного. Як виявило дослідження, дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху, характеризуючись різною словотвірною активністю, формують і різні словотвірні гнізда обсягом від 1 до 100 і більше слів. Високими показниками словотвірної активності відзначаються непохідні дієслівні основи *geh-*, *komm-*, *lauf-*, *zieh-*, *flieg-*, *tret-*, *spring-*, *reit-*, *renn-* (обсяг словотвірного гнізда становить більше 30 слів різних частин мови). Середню словотвірну активність виявляють такі дієслівні основи, як: *eil-*, *steig-*, *jag-*, *schleich-*, *dräng-*, *schreit-*, *kriech-*, *schwimm-*, *gleit-*, *klett-*, *saus-*, *spreng-*, *spaz-*, *dring-* (обсяг словотвірних гнізд – від 11 до 30 слів різних частин мови). Малоактивними є дієслівні основи *ras-*, *hetz-*, *hump-*, *folg-*, *bumm-*, *stieb-*, *stolp-*, *hink-*, *polt-* та інші (обсяг словотвірного гнізда – від 3 до 15 і менше слів різних частин мови). Абсолютно мінімальну, словотвірну потенцію мають такі дієслівні основи з категоріальним значенням активного руху, як: *klimm-*, *pes-*, *schlüpf-* (обсяг словотвірного гнізда – від 0 до 1), оскільки вони формують гнізда, глибина яких становить один словотвірний крок.

У межах віддієслівного словотвірного гнізда з категоріальним значенням активного руху його члени вступають у різні парадигматичні відношення. Найпоширенішими типом серед них виявлено синонімічні відношення, що ґрунтуються на твірних основах, тотожних або близьких за лексичним значенням, і словотворчих формантів, тотожних за функціями та семантичною структурою.

ВИСНОВКИ

Словотвірна система сучасної німецької мови відзначається динамікою в силу активних словотворчих процесів у різних частинах мови. Теоретичне дослідження словотвірного потенціалу основ дієслів з категоріальним значенням активного руху дозволяє зробити такі висновки.

Дієслова з категоріальним значенням активного руху належать до найбільш уживаних одиниць, що функціонують в основному словниковому складі сучасної німецької мови. Це пояснюється їх високою комунікативною значущістю й вагомістю у повсякденному житті людини, стилістичною нейтральністю, високим ступенем абстрактності, словотвірною

активністю й здатністю мотивувати утворення нових слів та вступати у словотвірні взаємовідношення та взаємозв'язки зі словами різних груп.

На реалізацію словотвірної спроможності дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху впливають такі мовні (системні) та нормативні чинники: частиномовна належність, яка виступає визначальним чинником у встановленні і структуруванні типової словотвірної парадигми, детермінує спільні властивості їх дериваційної поведінки; валентнісна характеристика дієслівних основ; семантичний обсяг твірних основ. Від твірних можливе утворення тільки тих похідних, значення яких передбачене валентнісною структурою мотивуючого слова.

Словотвірні потенційні можливості дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху реалізується за рахунок їх валентнісних властивостей. Аналіз словотвірної валентності дієслівних основ як у внутрішньодієслівному, так і у віддієслівному словотворенні дає можливість сформулювати основні закономірності реалізації їх словотвірного потенціалу: основи дієслів з категоріальним значенням активного руху утворюють похідні основи дієслів, переважно, за допомогою препозитивних словотворчих формантів, таких як традиційні німецькі префікси *be-*, *er-*, *ent-*, *ver-*, *zer-*, напівпрефікси *ab-*, *an-*, *aus-*, *bei-*, *durch-*, *ein-* тощо, частотні компоненти у складі похідних структур *entlang-*, *fort-*, *heran-*, *heraus-*, *herein-*, *herum-* та ін.; основи дієслів з категоріальним значенням активного руху не виявляють активності до інтеграції з суфіксами імен дії *-ei*, *-erei*; основи дієслів – малоактивні у породженні похідних основ імен діяча (особи) з суфіксом *-er*; основи дієслів є малоактивними у породженні прикметників; основи дієслів з категоріальним значенням активного руху відзначаються активністю в утворенні похідних основ іменників внаслідок конверсії. Встановлено, що на ступінь реалізації закладених системою словотвірних потенцій значною мірою впливає структура твірної лексеми (похідна або непохідна). Непохідні лексеми словотвірно активніші, ніж похідні.

У семантичному плані виявлено, що значення префіксів семантично узгоджене зі значеннями твірних основ певних семантичних груп. Утворення від дієслівних основ відзначаються відносною самостійністю семантики префіксальних словотворчих формантів, які у процесі формування віддієслівних похідних не зливаються з семантикою твірних основ, а додають їй лише додаткові смислові відтінки, виконуючи уточнюючу, конкретизуючу функцію, не змінюючи значення ТО.

Словотвірні гнізда похідних дієслів, вершинами яких є основи дієслів з категоріальним значенням активного руху, характеризуються такими властивостями: центром семантичної структури ядерних дієслів *geh-*, *komm-*, *lauf-*, *flieg-*, *schwimm-*, *kriech-*, *klett-*, *spring-*, *gleit-* є семантико-мотиваційна ознака „активний рух“; похідні розташовуються на трьох, рідше

чотирьох ступенях деривації, об'єднуючись у словотвірні парадигми; найбільш насичений дериватами є I ступінь словотворення. Продуктивним способом творення слів на I ступені деривації є префіксальний спосіб. Похідні дієслівні основи I ступеню деривації реалізуються у похідних основах II ступеню словотворення суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами. На III ступені деривації зустрічаються поодинокі утворення, а на IV ступені словотворення словотворчий процес від твірних основ дієслів з категоріальним значенням активного руху завершується.

Типовою для дієслів з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові є тризонна субстантивно-ад'єктивно-вербальна словотвірна парадигма з такими семантичними позиціями: в субстантивній зоні – “виконавець руху”, “опредметнений рух”, “предмет, названий твірною основою”, “особа за видом діяльності”, “місце руху”; у вербальній зоні – “просторова модифікація дії”, “квантитативна модифікація дії”; в ад'єктивній зоні – “наділений ознакою, названою твірною основою”, “придатний до чого-небудь”.

Найпоширенішим типом парадигматичних відношень є синонімічні, що ґрунтуються на формально-семантичних розбіжностях, у рамках яких словотвірні синоніми виконують відтінкову, смислову й уточнюючу функції.

Одержані результати свідчать про плідність системно-функціонального та гніздового підходів до вивчення словотвірного потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові на основі опису їх валентнісних характеристик. Дослідження основ дієслів шляхом організації у словотвірні парадигми, які у свою чергу об'єднуються у словотвірні гнізда, сприяє репрезентації усіх наявних словотвірних та семантичних зв'язків між твірними та похідними словами, що входять до їх складу. Поєднання таких підходів до виявлення словотвірних можливостей основ дієслів слугуватиме встановленню словотвірного потенціалу основ дієслів з категоріальним значенням активного руху, що складають словотвірну базу у словотвірній системі сучасної німецької мови. Використана комплексна методика аналізу притаманна сучасній дериватології і може стати у нагоді в укладанні тлумачного словотвірного словника базової лексики сучасної німецької мови, побудованого за гніздовим принципом, в якому була б відображена вся словотвірна система німецької мови, а не окремі її фрагменти.

Перспективним напрямом подальших наукових розробок є дослідження словотвірного потенціалу твірних основ інших частин мови з різними категоріальними значеннями на засадах основоцентричної дериватології, типолого-зіставного аналізу словотвірного потенціалу похідних слів слов'янських та германських мов, що буде слугувати створенню комплексної теорії словотвору.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Щигло Л.В. Типи твірних основ у словотворі сучасної німецької мови / Л.В. Щигло // Наука і сучасність: Зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Т. 58. – С. 236–242.
2. Щигло Л. В. До питання ролі основ у словотвірному процесі сучасної німецької мови / Л.В. Щигло // Мова і культура. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2007. – Вип. 9. – Т.5 (93). – С. 122–126.
3. Щигло Л.В. Реалізація форм словотвірного значення у віддієслівних субстантивах з категоріальним значенням активного руху / Л.В. Щигло // Вісник Сумського держ. ун-ту: – Серія: Філологічні науки. – Суми : СумДУ, 2007. – №1. – Том 1. – С. 173–177.
4. Щигло Л.В. Словотворчий потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Вісник Сумського держ. ун-ту: – Серія: Філологічні науки. – Суми : СумДУ, 2007. – №2. – Том 1. – С. 191–198.
5. Щигло Л.В. Словотвірна валентність дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Т. 5, № 1 (13). – С. 65–75.
6. Щигло Л.В. Парадигматичні угруповання віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Вісник Сумського держ. ун-ту: – Серія: Філологія. – Суми : СумДУ, 2008. – № 1. – С. 146–152.
7. Щигло Л.В. Семантичний зв'язок між твірними та похідними основами з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Наукові записки. Серія: Філологія: Збірник наукових праць. – Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2008. – Вип. 10. – Т. 1. – С. 139–142.
8. Щигло Л.В. Визначення понять “словотвірна пара”, “словотвірне гніздо” в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // 60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє : наук. конф., 22-23 лютого 2006 р. : тези доп. – К., 2006. – С. 144–146.
9. Щигло Л.В. Семантична функція дієслівного префікса в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи : міжнар. наук. конф., 25-26 травня 2006 р. : тези доп. – Тернопіль, 2006. – С. 117–118.
10. Щигло Л.В. Семантичні моделі віддієслівних похідних з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур : VI міжвуз. конф., 28-29 січня 2008 р. : матеріали конф. – Донецьк, 2008. – С. 146–149.

11. Щигло Л.В. Семантичні типи дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л.В. Щигло // Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій : матеріали науково-практичної конф., 2-4 квітня, 2008 р. : матеріали конф. – К. : КНЛУ, 2008. – С. 328–330.
12. Щигло Л.В. Синонимические отношения в отглагольном словообразовательном гнезде / Л.В. Щигло // Актуальні проблеми германської філології : матеріали III міжнародної наукової конф., 10-12 квітня 2008 р. : матеріали конф. – Чернівці, 2008. – С. 282–284.

АНОТАЦІЯ

Щигло Л.В. Словотвірний потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2009.

Дисертацію присвячено виявленню словотвірного потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові на основі валентнісних, словотвірних, семантичних характеристик віддієслівних похідних, а також парадигматичних відношень у словотвірних парах, словотвірних парадигмах та словотвірних гніздах. Твірні основи дієслів на позначення активного руху поділяються на іменні та дієслівні. Відповідно до структурно-морфологічної валентності продуктивними у творенні досліджуваних похідних основ є словотвірні моделі з напівпрефіксами та частотними адвербіальними й ад'єктивними компонентами. Значення префіксів узгоджується зі значеннями твірних основ певних семантичних груп. Досліджувані дієслівні основи реалізують їхній словотвірний потенціал двома основними способами: конверсія та афіксація.

Визначення словотвірного потенціалу дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху шляхом організації у словотвірні пари та словотвірні парадигми, які у свою чергу об'єднуються у словотвірні гнізда, сприяє репрезентації всіх наявних словотвірних і семантичних зв'язків між словами, що входять до складу цих словотвірних гнізд.

Ключові слова: дієслівна основа з категоріальним значенням активного руху, твірна основа, похідна основа, словотвірна валентність, словотвірне значення, словотвірний потенціал, словотвірна пара, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо.

АННОТАЦИЯ

Щигло Л.В. Словообразовательный потенциал глагольных основ с категориальным значением активного движения в современном немецком языке. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04. – германские языки. Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, 2009.

Диссертация посвящена исследованию словообразовательного потенциала глагольных основ с категориальным значением активного движения в современном немецком языке на основе валентностных, словообразовательных, мотивационных и семантических характеристик отглагольных производящих основ, а также парадигматических отношений в структуре таких словообразовательных группирований, как словообразовательная пара, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо.

Ведущими критериями в определении словообразовательного потенциала глагольных основ с категориальным значением активного движения в современном немецком выступают: их лексико-грамматическая принадлежность, валентностные характеристики, семантическая и деривационная структуры. Исследование свидетельствует о значительных валентностных связях препозитивных словообразовательных формантов в процессе порождения производных отглагольных основ с категориальным значением активного движения. Анализ словообразовательной валентности непрямых глагольных основ с категориальным значением активного движения способствовал установлению их абсолютной словообразовательной активности относительно глагольных полупрефиксов и частотных компонентов в составе производных структур.

Основы префиксальных глаголов реализуют свои словообразовательные потенции в образовании отглагольных основ существительных и прилагательных путем суффиксации и конверсии, демонстрируя самые высокие показатели словообразовательной активности в порождении имен действия. Подтверждением положения об ослаблении словообразовательных потенций основ с каждым последующим актом деривации является низкая активность отглагольных основ, которые соотносятся по структуре и семантике с производящими основами префиксальных глаголов.

Словообразовательная валентность глагольных основ как потенция, и как реализация закрепляется в “готовых” единицах, что позволило выделить семантические модели отглагольных глаголов с пространственным значением, маркирующиеся собственным, характерным только для них набором префиксальных формантов и дифференцирующихся по отношению один к другому своей индивидуальной семантикой.

Выявленные словообразовательные группировки отглагольных производных с категориальным значением активного движения: словообразовательная пара, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо, исходными звеньями которых выступают производящие глагольные основы, являются основными показателями словообразовательных возможностей исследуемых глагольных основ.

Словообразовательные отглагольные гнезда с категориальным значением активного движения, характеризуются такими особенностями: центром семантической структуры ядерных глаголов с основами *geh-*, *komm-*, *lauf-*, *flieg-*, *schwimm-*, *kriech-*, *klett-*, *spring-*, *gleit-* – семантико-мотивационный признак “активное движение”; отглагольные производные располагаются на трех- (реже) четырех ступенях деривации, объединяясь в словообразовательные парадигмы; наиболее насыщена производными I ступень деривации, дериваты на которой образуются путем префиксации, суффиксации и конверсии; II и III ступени словопроизводства представлены меньшим количеством производных, а на IV ступени словообразовательный процесс от отглагольных производных основ завершается.

Словообразовательный потенциал глагольных основ с категориальным значением активного движения зависит от состава словообразовательных парадигм как основных составляющих отглагольных словообразовательных гнезд. Установлено, что словообразовательные парадигмы носят гетерогенный характер. Среди них выделяется обширный разряд префиксальных образований, которым присущи разнообразные модификационные словообразовательные значения. Каждый префиксальный формант привносит в производную основу свой индивидуальный оттенок.

Типовая словообразовательная парадигма имеет трёхзонную субстантивно-адъективно-вербальную структуру и состоит из разных семантических позиций. Наиболее частотными среди производных разных зон являются отглагольные глаголы и имена существительные со словообразовательным значением “исполнитель движения”, глаголы со значением “опредмеченного движения” и глаголы со значением “процесса движения”.

Изучение словообразовательного потенциала глагольных основ путем организации их дериватов в словообразовательные парадигмы, которые, в свою очередь, образуют словообразовательные гнезда, способствует освещению всех словообразовательных и семантических связей между производящими и производными основами, которые входят в состав этих словообразовательных гнезд. Самым распространенным типом парадигматических отношений являются синонимические отношения, основанные на формально-семантических различиях, в рамках которых словообразовательные синонимы выполняют оттеночно-смысловую и уточнительную функции.

Ключевые слова: глагольная основа с категориальным значением активного движения, производящая основа, производная основа, словообразовательная валентность, словообразовательное значение, словообразовательный потенциал, словообразовательная пара, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо.

ANNOTATION

Shchyhlo L.V. Word-formation potential of verbal bases with the categorial meaning of active movement in the modern German language. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. Vasyl Karazin National University of Kharkiv. – Kharkiv, 2009.

The thesis focuses on the word-formation potential of verbal bases with the categorial meaning of active movement in the modern German language on the basis of valency, word-formation, semantic features of verbal derivatives as well as paradigmatic relations in word-formation pairs, word-formation paradigms and word-formation nests. Generative bases of verbs denoting active movement are divided into nominal and verbal. In accordance with their structural and morphological valency word-formation models with semiprefixes and frequent adverbial and adjectival components are productive for the creation of derivative bases under analysis. The meaning of prefixes agrees with the meaning of generative bases of certain semantic groups. The verbal bases under analysis realize their word-formation potential in two main ways: conversion and affixation.

Determination of word-formation potential of verbal bases with the categorial meaning of active movement by means of their grouping into word-formation pairs and word-formation paradigms, which in their turn are united in word-formation nests, facilitates the representation of all semantic and word-formation links between words within the corresponding word-formation nests.

Key words: verbal bases with the categorial meaning of active movement, generative basis, derivative basis, word-formation valency, word-formation meaning, word-formation potential, word-formation pair, word-formation paradigm, word-formation nest.

Підписано до друку 14.05.2009.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Обл. вид. арк. 0,9. Наклад 100 пр.
Гарнітура Times New Roman Суг.
Умовн-друк. арк. 1,1. Замовлення № 1405/2009.

Вид-во СумДУ. Свідоцтво ДК № 3062 від 17.12.2007.
40007, м. Суми, вул. Римського Корсакова, 2.
Друкарня СумДУ, 40007, м. Суми, вул. Римського Корсакова, 2.